Waldemar CHROSTOWSKI

Biblia w życiu Kościoła w Polsce (1945-2010)

Bilans i kierunki biblistyki polskiej po II wojnie światowej są ściśle związane z historią Kościoła katolickiego i Polski. Agresja i podwójna okupacja (niemiecka i sowiecka) w latach 1939-1941 oraz okupacja niemiecka w latach 1941-1945 spowodowały ogromne zniszczenia i straty. Zginęło sześć milionów obywateli polskich, kraj został splądrowany, zdziesiątkowano inteligencję i duchownych. Spośród teologów, którzy zginęli lub zostali zamordowani przez okupantów, najwięcej było biblistów. Powojenne dzieje biblistyki można podzielić na cztery okresy. Każdy ma swoją specyfikę odzwierciedlającą odmienne uwarunkowania i wyzwania, jakim należało sprostać.

1. Lata 1945-1962

Czasowe ramy pierwszego okresu wyznacza zakończenie II wojny światowej i początek Vaticanum II. Można go podzielić na dwa etapy, obejmujące lata 1945-1956 oraz 1956-1962. Lata powojenne przynosiły stopniowe nasilanie się represji reżimu komunistycznego dążącego do wszechstronnego zawłaszczenia życia Polaków, natomiast etap drugi ma związek z odwilżą polityczną.

W 1945 r. znacznemu przesunięciu na zachód uległy granice państwa. Polska utraciła znaczną część terytoriów położonych na wschodzie, które weszły w skład Związku Radzieckiego (obecnie w granicach Litwy, Białorusi i Ukrainy), a wraz z tym dwa wiodące przed wojną ośrodki duchowe i intelektualne, czyli Wilno i Lwów, które znalazły się poza terytorium Polski. Tamtejsi nauczyciele akademiccy, którzy przeżyli wojnę, przenieśli się do innych miast (Kraków, Toruń i Wrocław), wnosząc ogromny wkład w rozwój powojennej nauki polskiej. Potężnym wyzwaniem stała się integracja Polaków i zagospodarowanie przejętych po klęsce III Rzeszy tzw. Ziem Zachodnich i Północnych.

Wkrótce po wojnie, 25 i 26 września 1946 r., w Lublinie odbył się Zjazd Teologiczny, na którym dokonano przeglądu strat wśród uczonych. Teologia i biblistyka katolicka przetrwały na dwóch państwowych wydziałach uniwersyteckich (Uniwersytet Jagielloński w Krakowie i Uniwersytet Warszawski), a także na

Katolickim Uniwersytecie Lubelskim i w wyższych seminariach duchownych przygotowujących kandydatów do kapłaństwa. W tym trudnym okresie życie naukowe powoli się odradzało. Możliwe też były wyjazdy duchownych katolickich na Zachód, przede wszystkim do Rzymu, i pobieranie tam specjalistycznego wykształcenia biblijnego. Taki sam paradoks stwierdzamy później, co można traktować jako jedną z cech specyficznych dla sytuacji w Polsce.

W latach 1953-1956 kard. Stefan Wyszyński, Prymas Polski, został uwięziony i był przetrzymywany kolejno w czterech miejscach internowania. W 1954 r. władze państwowe zlikwidowały dwa wydziały teologiczne, na Uniwersytecie Jagiellońskim i Uniwersytecie Warszawskim, tworząc w ich miejsce Akademię Teologii Katolickiej (dla katolików) oraz Chrześcijańską Akademię Teologiczną (dla chrześcijan innych wyznań). Odtąd katolickie badania naukowe i zadania dydaktyczne z zakresu biblistyki były realizowane na KUL-u i w ATK. Jednym ze skutków zaistniałej sytuacji była początkowo słaba współpraca, bądź w pewnych dziedzinach nawet jej brak, między nauczycielami akademickimi obu uczelni. Publikowaniu dorobku naukowego nie sprzyjało istnienie rygorystycznej cenzury, która w najlepszym wypadku znacznie wydłużała czas oczekiwania na publikację tekstów, a w najgorszym ją uniemożliwiała.

W lecie 1956 r. nastąpiła „odwilż" polityczna, a wraz z nią zmiany na korzyść. W sierpniu tegoż roku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim zorganizowano wykłady dla duchowieństwa, których tematem było Pismo Święte w duszpasterstwie. W dużych nakładach zaczęły się ukazywać przekłady Nowego Testamentu na język polski (Eugeniusz Dąbrowski, Seweryn Kowalski), zwiększyła się także liczba wydawanych czasopism i książek, zarówno rodzimych autorów, jak i tłumaczonych z języków obcych. Powoli, lecz systematycznie, rozwijała się współpraca teologów zatrudnionych na KUL-u i w ATK. Ze studiów w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie wracały osoby, które miały wywrzeć trwały wpływ na dalsze postępy katolickiej biblistyki polskiej. W 1959 r. odbyło się w Krakowie Seminarium Naukowe Polskich Biblistów, które zapoczątkowało istniejącą do dziś tradycję dorocznych sympozjów. Wkrótce Konferencja Episkopatu Polski powołała do istnienia Sekcję Biblistów Polskich, której działalność przyczyniła się do integracji środowiska oraz owocnej wymiany myśli i doświadczeń. Na jej czele stanęli bp Henryk Strąkowski oraz Feliks Gryglewicz i Stanisław Łach. Postanowiono zrealizować projekt, przedłożony po raz pierwszy już w 1938 r., przekładu Biblii z języków oryginalnych na polski.

Wielkie zasługi we wskrzeszeniu życia biblijnego po wojnie położyli profesorowie: Aleksy Klawek (1890-1969), Władysław Smereka (1907-1983) i Stanisław Stach. Ks. prof. Klawek, przed wojną wykładowca we Lwowie, a po wojnie profesor egzegezy ST na Uniwersytecie Jagiellońskim, założył znany i ceniony „Ruch Biblijny i Liturgiczny", czasopismo, które nadal współtworzy krajobraz teologii polskiej. Intensywną działalność prowadził Eugeniusz Dąbrowski (1901-1970), pierwszy polski doktor nauk biblijnych, tłumacz Nowego Testamentu z Wulgaty i greki oraz autor komentarzy i monografii biblijnych, inicjator *Podręcznej encyklopedii biblijnej* (t. 1-2, Poznań 1960-1961). Pracę naukową rozwinął Stanisław Łach (1906-1983), zasłużony starotestamentalista i wieloletni kierownik Lubelskiej Szkoły Biblijnej. Na wyróżnienie zasługuje również wkład, który wniósł Czesław Jakubiec (1909-1993), związany z warszawską ATK, oraz Stanisław Grzybek (1915-1998), ceniony naukowiec i popularyzator wiedzy biblijnej, chętny i życzliwy promotor wielu prac magisterskich, doktorskich i rozpraw habilitacyjnych.

W latach 1945-1962 specjalistyczne studia na „Biblicum" ukończyło ponad dwudziestu Polaków, w tym trzech (Witold Marchel, Kazimierz Romaniuk, Edward Lipiński) z tytułem doktora nauk biblijnych. Sześciu, wśród nich Józef T. Milik, uzyskało stopień Candidatus ad Doctoratum. Studia teologiczne z zakresu biblistyki, tak w Polsce, jak i za granicą, ukończyło również kilka innych osób, których wkład w rozwijanie tej dyscypliny jest znaczący.

2. Lata 1962-1978

Drugi okres obejmuje lata od rozpoczęcia Vaticanum II do wyboru Jana Pawła II (16 X 1978). Z punktu widzenia badań biblijnych był to czas naznaczony stałym postępem w rozwijaniu i promowaniu badań biblijnych.

W II Soborze Watykańskim (1962-1965) uczestniczyli kardynałowie Stefan Wyszyński i Karol Wojtyła oraz wielu biskupów polskich, którzy korzystali z konsultacji teologicznych i biblijnych. Kościół katolicki w Polsce przeżywał wtedy intensywne przygotowania do Millenium Chrztu Polski, które przypadało w 1966 r. Bibliści włączyli się w milenijne przygotowania i obchody, co uzasadnia pastoralny charakter większości podejmowanych przez nich prac. Doniosłym składnikiem obchodów stało się opracowanie i wydanie w 1965 r. pierwszego zbiorowego przekładu całego Pisma Świętego z języków oryginalnych na polski, znanego jako Biblia

Tysiąclecia. Teksty poszczególnych zbiorów i ksiąg opatrzono wstępami i komentarzami odzwierciedlającymi stan ówczesnej wiedzy biblijnej. Przekładu podjęli się nie tylko bibliści już znani, lecz i młodzi, z których część odbywała jeszcze studia biblijne. W *Słowie wstępnym* do pierwszego wydania kard. S. Wyszyński napisał: „Mogło się to stać właśnie dzięki temu, że Polska posiada już poważny zastęp biblistów, dobrze do tego zadania przygotowanych, mających już wielkie zasługi w dziedzinie naukowej i duże doświadczenie pedagogiczne".

Podczas trwania Vaticanum II specjalistyczne studia na Biblicum odbywało i ukończyło kilku duchownych katolickich, z których trzej (Janusz Frankowski, Hugolin Langkammer OFM i Henryk Muszyński) uzyskali doktorat nauk biblijnych. W 1965 r. Stanisław Łach jako pierwszy Polak został konsultorem Papieskiej Komisji Biblijnej. Jego dziełem jest także inicjatywa wydania monumentalnego komentarza do wszystkich ksiąg biblijnych, znanego jako „Biblia Lubelska".

Bezpośrednio po Vaticanum II wysiłki biblistów skupiły się na wdrażaniu soborowego nauczania, zarówno w seminariach duchownych, jak i dwóch ośrodkach akademickich (KUL i ATK). Recepcja dokumentów soborowych, zwłaszcza dotyczących katolickiego sposobu czytania i rozumienia Pisma Świętego, odbywała się przede wszystkim za sprawą biblistów, którzy otrzymali staranne wykształcenie w uczelniach zagranicznych, głównie na Biblicum. Żywe wtedy dyskusje i dociekania teologiczne, hermeneutyczne i egzegetyczne znalazły wyraźny oddźwięk w naszym kraju (Augustyn Jankowski OSB, Aleksy Klawek, Józef Kudasiewicz, Michał Peter, Edward Szymanek, Marian Wolniewicz). Nasiliła się współpraca, której wyrazem stały się systematycznie organizowane sympozja biblistów polskich. Dorobek wielu wzbogacił się o nowe książki i artykuły, zarówno o profilu introdukcyjnym i historycznym, jak i egzegetycznym oraz teologicznym. Inny rys stanowił burzliwy rozwój ruchów młodzieżowych, połączony z częstym sięganiem po Biblię i zapotrzebowaniem na publikacje o profilu biblijnym. W tych warunkach zaczęło się bujnie rozwijać duszpasterstwo biblijne. Jego promotorami było wielu kapłanów i świeckich, którzy wprawdzie nie otrzymali akademickiego wykształcenia biblijnego, ale chętnie i często zapraszali do udziału w dniach i tygodniach biblijnych naukowców z wydziałów teologicznych i seminariów duchownych. Także do katechezy dzieci i młodzieży, prowadzonej przy parafiach i kościołach, chętnie włączano tematy biblijne. Ogromną rolę odegrały publikacje tłumaczone na polski, zwłaszcza z niemieckiego i angielskiego. Dzięki temu również ci, którzy nie znali języków obcych i nie mieli

możliwości podróżowania za granicę, dysponowali wartościowymi pomocami do studiowania Biblii.

Nauczanie w szkołach państwowych, podstawowych i średnich, podporządkowane laicyzacji i ateizacji młodego pokolenia, miało charakter konfrontacyjny wobec religii. Ale ideolodzy ateistyczni odstąpili od wcześniejszej strategii otwartej walki z religią na rzecz stopniowego „zmiękczania" wierzących oraz instytucji Kościoła. Czyniono to w przekonaniu, że wdrażanie reform soborowych napotka w Polsce na sprzeciwy bądź posunie się tak daleko, iż ulegną zamazaniu bądź zupełnie znikną tradycyjne formy pobożności. Nawiązywano i promowano „dialogi" światopoglądowe, podejmowane przez część inteligencji katolickiej w dobrej wierze, lecz silnie penetrowane ideologicznie. Także poza Kościołem uprawiano studia biblijne, w czym wiedli prym religioznawcy laiccy, jak Zenon Kosidowski, Zygmunt Poniatowski i Witold Tyloch. Nawet jeżeli część ich przemyśleń zasługiwała na uwagę i uznanie, polemiczny kontekst ówczesnych kontrowersji sprawiał, że w środowiskach katolickich ich dorobek przyjmowano nieufnie i niechętnie.

Dzięki staraniom kard. S. Wyszyńskiego wielu duchownych katolickich otrzymało skierowania na studia zagraniczne i je ukończyło. Ogromna w tym zasługa środowisk i ośrodków polonijnych (szczególnie Kongres Polonii Amerykańskiej), które wzięły na siebie trud ekonomicznego wspierania i utrzymania studentów. Wiodącą rolę odegrały takie placówki, jak Papieski Instytut Polski i Kolegium Polskie w Rzymie oraz Seminarium Polskie w Paryżu. W ich murach zamieszkały setki studentów, także studentów biblistyki.

Lata 70. przyniosły nową odwilż polityczną, której skutki widać w dziedzinie teologii. Rozpoczęła się prawdziwa „wiosna biblijna" w Kościele katolickim w Polsce. Okrzepła i zdynamizowała działalność Sekcja Biblijna Konferencji Episkopatu Polski, której do 1976 r. przewodzili profesorowie: Stanisław Łach oraz Stanisław Grzybek i Jan Stępień. W 1973 r. kard. Karol Wojtyła utworzył w Krakowie Papieski Wydział Teologiczny jako kontynuację zamkniętego w 1954 r. Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Niedługo potem powołano do życia trzy Papieskie Wydziały Teologiczne (Warszawa, Poznań, Wrocław), posiadające uprawnienia do nadawania stopni i tytułów naukowych uznawanych w jurysdykcji kościelnej. Rezultatem korzystnych zmian stał się dalszy wzrost liczby publikacji naukowych i popularnonaukowych. W latach 1973-1975 ukazał się drugi przekład całej Biblii z języków oryginalnych opracowany przez zespół biblistów, którym kierowali Michał

Peter i Marian Wolniewicz. Wydany dzięki staraniom środowiska poznańskiego i zaproszonych do współpracy innych osób, jest znany jako Biblia Poznańska. Wielkie zasługi w przeszczepianiu i upowszechnianiu nauczania Vaticanum II położyli: Feliks Gryglewicz (1909-1991), Józef Homerski (1922-2003), Augustyn Jankowski (1916-2005), Lech R. Stachowiak (1926-1997), Jan Stępień (1910-1995), a także Janusz Frankowski, Józef Kudasiewicz, Hugolin Langkammer OFM i Kazimierz Romaniuk. Zasłużony rozgłos zdobywał również przedwcześnie zmarły Ludwik W. Stefaniak CM (1930-1972).

W 1976 r. na czele Sekcji Biblijnej KEP stanął prof. Hugolin Langkammer OFM, a w skład Zarządu weszli profesorowie: Stanisław Grzybek, Augustyn Jankowski OSB, Michał Peter i Jan Stępień. Kadra specjalistów i wykładowców Pisma Świętego powiększyła się o kolejnych absolwentów Biblicum. Część pobierała naukę w Rzymie podczas trwania obrad soborowych, zatem po powrocie do kraju włączyli się czynnie w upowszechnianie najnowszych nurtów wiedzy biblijnej. Trzech uzyskało tytuł doktora nauk biblijnych (Marian Gołębiewski, Ryszard Rubinkiewicz SDB, Andrzej Strus SDB, Jan B. Szlaga), kilku innych wróciło do Polski ze stopniem Candidatus ad Doctoratum, zaś kilkunastu z licencjatem nauk biblijnych.

3. Lata 1978-2003

Trzeci, najdłuższy okres, obejmuje ćwierć wieku, którego ramy wyznacza z jednej strony wybór kard. Karola Wojtyły na papieża a z drugiej utworzenie Stowarzyszenia Biblistów Polskich (6 XII 2003). Można tu wyróżnić dwa etapy, których cezurę stanowi rok 1989 jako czas radykalnego przełomu polityczno-społecznego w Europie środkowej i wschodniej.

Wybór Jana Pawła II dał impulsy, które przesądziły o dalszym biegu wydarzeń. Narodziny „Solidarności" w 1980 r. obudziły nadzieje, których oddziaływanie nie pozostało bez wpływu na uprawianie teologii. Wprawdzie wprowadzenie stanu wojennego (13 XII 1981) osłabiło na pewien czas życie intelektualne i teologiczne, lecz ogromne znaczenie miały pielgrzymki Jana Pawła II do ojczyzny (1979, 1983). Pracę naukowo-dydaktyczną rozpoczęła „nowa fala" biblistów. Ich działalność ułatwiał wkład, który wnieśli poprzednicy, bo można było wyjść poza zagadnienia introdukcyjne oraz prezentację historycznego kontekstu Biblii, a zająć się pogłębioną egzegezą tekstów i zastosowaniem do nich nowych metod badawczych. Obserwuje się też

widoczny wzrost obecności i aktywności osób świeckich w Kościele i w teologii. O ile w połowie lat 70. liczbę świeckich studentów teologii w Polsce szacuje się na ok. 400 osób, o tyle dziesięć lat później wzrost ich liczebności był kilkakrotny.

Studia na Biblicum kontynuowała bądź podjęła duża grupa Polaków. Wielu, którzy wrócili do kraju, dynamicznie rozwijało pracę dydaktyczną i naukową, uwieńczoną z czasem stopniem doktora habilitowanego i tytułem naukowym profesora (Roman Bartnicki, Tadeusz Brzegowy, Waldemar Chrostowski, Jan Łach, Stanisław Mędala CM, Bogdan Poniży, Antoni Tronina i inni). W 1982 r. przewodniczącym Sekcji Biblijnej KEP na następną kadencję pozostał Hugolin Langkammer OFM, a w skład Zarządu weszli profesorowie: Jerzy Chmiel, Augustyn Jankowski OSB, Jan Łach, Michał Peter i Jan B. Szlaga. Mimo trudności natury politycznej systematycznie odbywały się doroczne sympozja biblistów polskich, których materiały były ogłaszane drukiem.

Ostatnie pięć lat przed przełomem było naznaczone bardzo trudną sytuację ekonomiczną, której skutki widać na przykładzie poziomu edytorskiego książek i czasopism. Wciąż istniała cenzura, ale związane z nią restrykcje i niewygody nie były tak dotkliwe, jak wcześniej. Podstawowa formacja i edukacja biblijna kandydatów do kapłaństwa odbywała się nadal w wyższych seminariach duchownych, a także na KUL i w ATK oraz na Papieskich Wydziałach Teologicznych. Ukazały się wartościowe przekłady z języków obcych, wśród których na wyróżnienie zasługuje *Teologia Starego Testamentu* G. von Rada (Warszawa 1986). Trzeba też podkreślić wysokie nakłady wydawanych wtedy książek o tematyce biblijnej, sięgające w niektórych przypadkach kilkudziesięciu tysięcy egzemplarzy. Obserwuje się też wyraźny wzrost zainteresowania studiami qumranologicznymi. Przed 1985 r. istniał polski przekład najważniejszych tekstów z groty 1 i 11 oraz syntetyczne prezentacje problematyki qumrańskiej (Eugeniusz Dąbrowski, Józef T. Milik), prowadzono prace badawcze nad genezą i charakterem wspólnoty qumrańskiej (Witold Tyloch), badania qumrańskich pojęć etycznych i antropologicznych (Lech Stachowiak) i rozwoju języka religijnego w Qumran (Henryk Muszyński). Po 1985 r. inspirującą rolę odegrał krakowski orientalista i wydawca Zdzisław J. Kapera, który nawiązał kontakty z zagranicznymi ośrodkami naukowymi, opublikował w języku angielskim wybraną polską bibliografię na temat odkryć qumrańskich (1985), zorganizował kilka międzynarodowych kolokwiów qumranologicznych w Mogilanach i w Krakowie (1987, 1989, 1991, 1993, 1995) oraz założył serię wydawniczą „Qumranica Mogilanensia" i czasopismo „The Qumran

Chronicle". Równolegle do tych inicjatyw i we współpracy z nimi dynamicznie rozwijały się studia nad żydowską literaturą międzytestamentową (Stanisław Mędala CM, Antoni Tronina), a także nad żydowskimi tradycjami interpretacji Biblii i literaturą targumiczną.

W 1988 r. podczas dorocznego sympozjum w Łodzi wybrano na pięcioletnią kadencję nowe władze Sekcji Biblijnej KEP. Prezesem został Lech Stachowiak, a w skład Zarządu weszli profesorowie: Jerzy Chmiel, Tomasz Jelonek, Jan Łach i Jan K. Pytel. Dołożono starań w kierunku dalszej integracji środowiska biblistów, tym bardziej, że dokonywała się wówczas wymiana pokoleniowa. Kolejna pielgrzymka Jana Pawła II do Polski (1987) i II Krajowy Kongres Eucharystyczny zaowocowały nowymi impulsami także w dziedzinie teologii i biblistyki. Po okresie pewnej stagnacji, wywołanej skomplikowaną sytuacją społeczna i polityczną, następowało coraz większe otwarcie, którego wyrazem stał się wzrost zapotrzebowania na publikacje i wystąpienia o charakterze popularnonaukowym. Dawne spory ideologiczne zeszły w cień, narastała jednak potrzeba rzetelnego przybliżania posoborowej myśli teologicznej i biblijnej.

Głębokie przemiany polityczne w 1989 r. przyniosły tak duże ożywienie badań teologicznych i biblijnych, że można je porównać z „wiosną biblijną" po Vaticanum II. Chociaż sytuacja ekonomiczna wciąż była bardzo trudna, a wielu biblistów pracowało równocześnie w różnych miejscach, na skutek czego zajęcia dydaktyczne i pastoralne nie zostawiały wiele czasu na badania naukowe, lecz i w nich również obserwuje się stały postęp. W programach nauczania zwrócono uwagę na niedobór języków biblijnych, za to coraz lepsza była wśród młodzieży znajomość nowożytnych języków obcych. Z początkiem lat 90. zaczęły powstawać nowe uniwersyteckie wydziały teologiczne (Opole, Poznań, Olsztyn, Toruń, Katowice, Szczecin). Jesienią 1999 r. z Akademii Teologii Katolickiej został utworzony Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Nadal działały papieskie wydziały teologiczne w Krakowie, Wrocławiu i Warszawie. Nigdy wcześniej akademicki status nauk teologicznych nie był w Polsce tak wysoki, zaś wśród teologów różnych specjalności wiodące miejsce przypadło biblistom.

W 1993 r. podczas sympozjum w Ołtarzewie dokonano wyboru nowych władz Sekcji Biblijnej KEP. Przewodniczącym został Ryszard Rubinkiewicz SDB, a w skład Zarządu weszli profesorowie: Jerzy Chmiel, Ewa J. Jezierska OSU, Andrzej Kowalczyk i Julian Warzecha SAC. Kadencja Zarządu zbiegła się z wydaniem ważnego dokumentu Papieskiej Komisji Biblijnej na temat interpretacji Biblii w Kościele (1993). Naukowej

refleksji nad nim poświęcono dwa sympozja: w Szczecinie (1995) i w Radomiu (1996). Nowe wydziały teologiczne pilnie potrzebowały odpowiednio przygotowanych wykładowców, mających stopnie i tytuły naukowe. Specjalistyczne wykształcenie na Biblicum otrzymało ponad dwadzieścia osób, które po powrocie do Polski czynnie włączyły się w pracę dydaktyczną i naukową. Ważnym zjawiskiem była coraz liczniejsza obecność świeckich (Krzysztof Mielcarek, Michał Wojciechowski, Anna Kuśmirek), a także sióstr zakonnych (Ewa Jezierska OSU). Naukowy potencjał biblistów polskich został już wcześniej zauważony i doceniony za granicą, czego potwierdzeniem stało się włączenie do Papieskiej Komisji Biblijnej uczonych z Polski (kolejno: Augustyn Jankowski OSB, Lech Stachowiak, Ryszard Rubinkiewicz SDB).

Na podkreślenie zasługuje znaczny wzrost liczby publikacji teologicznych i biblijnych. W 1997 r. ukazał się nowy przekład całej Biblii z języków oryginalnych, którego dokonał Kazimierz Romaniuk. Znany jako „Biblia Warszawsko-Praska", jest pierwszym od czterystu lat tłumaczeniem ksiąg świętych na polski dokonanym przez jednego tłumacza. Biblistyka polska wzbogaciła się o kilka renomowanych serii wydawniczych, które udostępniły i przybliżyły światowy dorobek w tej dziedzinie. Na wyszczególnienie zasługują monumentalne serie Oficyny Wydawniczej „Vocatio", których pomysłodawcą i redaktorem jest Waldemar Chrostowski: „Prymasowska Seria Biblijna" (34 tomy), „Rozprawy i Studia Biblijne" (37 tomów), „Z Biblią przez Życie pod Patronatem Prymasa Polski" (17 tomów), a także publikacje Instytutu Nauk Biblijnych KUL. Utworzono kilka czasopism biblijnych wydawanych przez nowe wydziały teologiczne. Do tych, które mają ustaloną renomę („Collectanea Theologica", „Ruch Biblijny i Liturgiczny", „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne", aktualnie „Roczniki Teologiczne") doszły: „Scriptura Sacra" (Opole), „The Polish Journal of Biblical Research" (Kraków), „Studia Biblica et Patristica Thorunensia" (Toruń) i inne. Każdy, kto chce studiować Biblię, otrzymał do dyspozycji pomoce, o których poprzednicy mogli tylko marzyć. Charakterystyczne dla Polski jest również powiązanie badań biblijnych z zapoczątkowanym oficjalnie w drugiej połowie lat 80. dialogiem katolicko-judaistycznym. Wiodącą rolę odgrywają organizowane od 1989 r. w ATK, zaś od 1999 r. na UKSW i w UMK sympozja teologiczne „Kościół a Żydzi i judaizm" oraz nosząca taki sam tytuł seria wydawnicza.

W 1998 r. w Poznaniu odbyły się nowe wybory władz Sekcji Biblijnej KEP. Funkcję prezesa nadal sprawował Ryszard Rubinkiewicz SDB, zaś w skład Zarządu weszli profesorowie: Waldemar Chrostowski, Janusz Czerski, Tomasz Jelonek, Ewa J.

Jezierska OSU, Andrzej Kowalczyk i Bogdan Poniży. Stało się zasadą, że w Zarządzie są reprezentowane najważniejsze ośrodki akademickie z całego kraju. Coraz częściej pojawiał się postulat utworzenia w Polsce Dzieła Biblijnego, analogicznego jak to, które od wielu lat istnieje i działa w innych krajach, a także przekształcenia Sekcji Biblijnej w Stowarzyszenie Biblistów Polskich. Wszystkie te działania musiały zyskać aprobatę Konferencji Episkopatu Polski.

Istotną okoliczność w rozwoju nauk teologicznych i biblijnych stanowił Wielki Jubileusz Roku 2000. Zarówno podczas przygotowań, jak i jubileuszowych obchodów mnożyły się konferencje i sympozja o profilu naukowym i popularnonaukowym, których pokłosiem stały się okolicznościowe publikacje. Dla uczczenia Wielkiego Jubileuszu ukazały się polskie edycje dwóch monumentalnych komentarzy biblijnych: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego* (red. W.R. Farmer, Warszawa 2000, 2001) oraz *Katolicki komentarz biblijny*, czyli polska wersja *The New Jerome Biblical Commentary* (Warszawa 2001). Oba rozeszły się w kilkutysięcznych nakładach. Nie bez wpływu na zainteresowanie Biblią i biblistyką był bezprecedensowy rozwój ruchu pielgrzymkowego do Ziemi Świętej i innych krajów biblijnych, głównie Egiptu, Jordanii, Turcji i Grecji. Szacuje się, że liczba pielgrzymów z Polski w tym okresie przekroczyła sto tysięcy osób. Na rynku wydawniczym pojawiły się przewodniki po krajach biblijnych oraz opracowania wprowadzające w świat Biblii i jego realia. W 2002 r., jako rezultat wieloletniej żmudnej pracy, ukazała się dwutomowa *Bibliografia biblistyki polskiej za lata 1945-1999* (Piotr Ostański); aktualnie autor kontynuuje kwerendę bibliograficzną obejmującą pierwszą dekadę XXI w.

4. Lata 2003-2010

W grudniu 2000 r. Konferencja Episkopatu Polski usankcjonowała wieloletnie starania Sekcji Biblistów Polskich o utworzenie Stowarzyszenia Biblistów Polskich (SBP). Powstało podczas spotkania grupy założycielskiej, które odbyło się 6 XII 2003 r. w Warszawie. Pierwszym przewodniczącym SBP został Waldemar Chrostowski, a do Zarządu weszli profesorowie: Henryk Witczyk (wiceprzewodniczący) oraz Tomasz Jelonek, Ewa J. Jezierska OSU, Józef Kozyra, Hubert Ordon SDS i Bogdan Poniży. Zgodnie ze statutem, SBP tworzą członkowie zwyczajni, posiadający co najmniej stopień licencjata teologii, członkowie honorowi, czyli osoby szczególnie zasłużone dla katolickiej biblistyki polskiej, oraz członkowie stowarzyszeni, rekrutujący się głównie

spośród biblistów innych wyznań chrześcijańskich. Rozwój SBP był niezwykle dynamiczny i aktualnie (maj 2010 r.) liczy 260 członków zwyczajnych, z których ponad 30 osób posiada tytuł naukowy profesora, a ponad 40 osób stopień doktora habilitowanego. Nadal co roku, kolejno w innym mieście, odbywają się sympozja biblistów polskich, których materiały są wydawane drukiem. Jest to doskonała sposobność do dalszej integracji środowiskowej oraz nawiązywania współpracy i podtrzymywania przyjaźni. Utworzenie SBP oraz wypracowanie klarownego statutu i regulaminów dało impuls do zrealizowania analogicznych inicjatyw w innych dziedzinach teologicznych, dzięki czemu w krótkim czasie utworzono kilka podobnych gremiów. Wraz z utworzeniem SBP zapoczątkowano wydawanie rocznika, opatrzonego tytułem „Zeszyty Naukowe Stowarzyszenia Biblistów Polskich", który na bieżąco informuje o działalności tego gremium. Duże korzyści przyniosło utworzenie chętnie odwiedzanej strony internetowej SBP (www.sbp.net.pl).

Na początku działalności SBP dobiegł końca pontyfikat Jana Pawła II (2 IV 2005). Polscy bibliści uczcili go zorganizowaniem okolicznościowego sympozjum (Łowicz), które ukazało znaczenie tego pontyfikatu dla biblistyki katolickiej i polskiej, oraz wydaniem księgi pamiątkowej. Nieco wcześniej, a także w późniejszym okresie, wiele uwagi poświęcono dokumentowi Papieskiej Komisji Biblijnej *Lud żydowski i jego Pisma święte w Biblii chrześcijańskiej*. Ta refleksja ma niemałe znaczenie dla wypracowania nowej chrześcijańskiej teologii judaizmu, a także stymulowania – w duchu soborowej deklaracji *Nostra aetate* – relacji Kościoła z Żydami i judaizmem.

Kontynuowane są serie wydawnicze, wśród których wyjątkową pozycję zajmuje „Prymasowska Seria Biblijna". Ukazało się wiele podręczników akademickich, a także niezbędne encyklopedie, słowniki, konkordancje i introdukcje biblijne. Tak znaczącego zbioru podręczników nie mają bibliści żadnego z krajów, w których nie używa się tzw. języków kongresowych. Coraz większym zainteresowaniem cieszy się Biblia Grecka (Septuaginta) i literatura targumiczna. Przetłumaczono na polski wszystkie podstawowe dokumenty Kościoła, pojawiło się też wiele opracowań na temat różnorodnych podejść i metod w badaniach biblijnych. Sporo miejsca zajmuje rozwijanie refleksji dotyczącej żydowskich tradycji interpretacji ksiąg świętych. Zakończono wydawanie 10. tomowej *Biblii dla każdego* (red. H. Witczyk), która umiejętnie łączy wszystkie walory włoskiego pierwowzoru z uprzystępnieniem tekstu Biblii i komentarza do niego w języku polskim. W 2006 r., dzięki staraniom bp. Zbigniewa Kiernikowskiego, ukazała się polska edycja *Biblii Jerozolimskiej*, w której tekst przekładu z piątego wydania Biblii Tysiąclecia

połączono z marginaliami i objaśnieniami cieszącej się zasłużoną sławą *Biblii Jerozolimskiej*. Studia i badania biblijne w Polsce idą zatem w wielu kierunkach, zaś największa trudność w ich szerszym upowszechnianiu i propagowaniu wynika z faktu, że *Slavica non leguntur*.

Główne zajęcie większości biblistów polskich stanowi praca dydaktyczna. Grono wykładowców powiększyło się o nowych absolwentów Biblicum oraz Szkoły Biblijnej i Archeologicznej i Franciszkańskiego Studium Biblijnego w Jerozolimie. Kilku z nich uzyskało doktorat nauk biblijnych (Krzysztof Bardski, Henryk Drawnel SDB, Dariusz Dziadosz, Andrzej Gieniusz CR, Stanisław Hałas SCJ, Artur Malina, Wojciech Węgrzyniak, Mirosław S. Wróbel). Kilkunastu Polaków wykłada za granicą (Rzym, Ukraina, Litwa, Słowacja). Wykłady w krajach ościennych są o tyle ważne, że wielu tamtejszych słuchaczy zna polski i korzysta z publikacji napisanych i wydanych w tym języku. Pod auspicjami SBP ukazuje się seria „Ad Multos Annos" (13 tomów), wydawana dla uczczenia najbardziej zasłużonych biblistów. Stale postępuje wzrost liczby publikacji biblijnych. Ważnym wydarzeniem stało się także opublikowanie kolejnego, czwartego, katolickiego przekładu całej Biblii na język polski, znanego jako Biblia Paulistów (Częstochowa 2005).

Kolejny impuls w rozwój studiów biblijnych wniósł uroczyście obchodzony w Kościele katolickim Rok Św. Pawła (2008/2009). Z tej okazji ukazały się wznowienia starszych publikacji oraz wydania nowych, niezwykle intensywna była też działalność popularyzatorska. Szczególny wkład w studia nad osobą i piśmiennictwem Apostoła Narodów wnieśli Kazimierz Romaniuk i Jan Stępień, a w ostatnim okresie Waldemar Rakocy CM.

W 2008 r. dokonano we Wrocławiu wyboru władz SBP na drugą kadencję. Przewodniczącym nadal jest Waldemar Chrostowski, a do Zarządu weszli profesorowie: Henryk Witczyk (wiceprzewodniczący) oraz Krzysztof Bardski, Artur Malina, Waldemar Rakocy CM, Ryszard Sikora OFM i Antoni Tronina. Pozytywnym zjawiskiem jest symetryczne równoważenie studiów nad Starym i Nowym Testamentem. Wcześniej katolicka biblistyka polska była zdominowana przez badaczy i wykładowców Nowego Testamentu, podczas gdy ostatnie lata przyniosły dostrzegalną równowagę w tym zakresie, co wynika zapewne również z większej łatwości podróżowania do Jerozolimy i Ziemi Świętej oraz lepszej znajomości języka hebrajskiego.

Ważne pole stanowi współpraca interdyscyplinarna i ekumeniczna. Pod tym względem nie było najlepiej, o czym przesądzały rozmaite uwarunkowania wynikające z ideologizacji nauk humanistycznych. Do 1989 r. współpraca biblistów katolickich z naukowcami z dziedzin pokrewnych i pomocnych biblistyce, pracujących na uniwersytetach i w innych placówkach badawczych, była sporadyczna. Dopiero później, nie bez wahań i przeszkód, zostały nawiązane kontakty z Polskim Towarzystwem Orientalistycznym, Komisją Orientalistyczną Polskiej Akademii Nauk oraz Polskim Towarzystwem Studiów Żydowskich. Bardzo obiecujące stało się utworzenie Komisji Nauk Teologicznych Polskiej Akademii Nauk, w której bibliści mają sporo do powiedzenia. Z kolei najbardziej wymowne świadectwo skuteczności współpracy ekumenicznej stanowi ekumeniczny przekład Biblii. Dotychczas światło dzienne ujrzały księgi Nowego Testamentu i Psalmy, lecz trwają prace nad sfinalizowaniem całości. Okazją do tej współpracy na poziomie pastoralnym jest zwłaszcza doroczny Tydzień Modlitwy o Jedność Chrześcijan, poprzedzony Dniem Judaizmu, a zwieńczony Dniem Islamu w Kościele katolickim w Polsce. Pomost dla owocnego rozwoju ekumenizmu stanowi Towarzystwo Biblijne w Polsce.

Kilkunastu biblistów polskich bierze udział w kongresach Międzynarodowej Organizacji Studiów nad Starym Testamentem (International Organization for the Study of the Old Testament – IOSOT) oraz w zjazdach Society of Biblical Literature (SBL). Istotną rolę odgrywają kolokwia biblijne w Wiedniu, w których od 1980 r. co dwa lata uczestniczą bibliści z krajów Europy Środkowej, wśród nich zawsze kilkunastu Polaków. Kilka osób należy do Studiorum Novi Testamenti Societas (SNTS), zaś kilkadziesiąt weszło w skład Associazione ex-Elunni Pontificio Istituto Biblico. Coraz częstsze są staże naukowe i wykłady gościnne, w Europie oraz w USA. Miarę jakości współpracy zagranicznej stanowią odwiedziny i wykłady innych biblistów w naszym kraju. W tym zakresie prym wiodą główne ośrodki akademickie (Warszawa, Lublin), lecz od kilku lat ta współpraca rozwija się również owocnie w innych ośrodkach (np. Opole, Katowice, Toruń).

W ostatnich latach dalsze postępy poczyniła popularyzacja Biblii i wiedzy biblijnej. Wielka w tym zasługa Dzieła Biblijnego im. Jana Pawła II, utworzonego w 2005 r., na którego czele stanął Henryk Witczyk, od 2009 r. członek Papieskiej Komisji Biblijnej. Wydawane są komentarze do czytań liturgicznych, mnożą się również rozmaite inicjatywy, jak dni i tygodnie oraz konkursy biblijne. Szczególnie wartościowe są te, w których uczestniczą dzieci młodzież, a także alumni seminariów duchownych.

Coraz większego znaczenia nabiera promowanie *lectio divina* (Stanisław Haręzga). Ogromną popularnością cieszą się prelekcje, wywiady i wykłady, także w środkach masowego przekazu, zwłaszcza w radio i telewizji. W coraz powszechniejszym użyciu są również techniki multimedialne.

Ks. prof. dr hab. Waldemar Chrostowski

Wybrana bibliografia

1. Chmiel J., *Biblistyka polska po Soborze Watykańskim II. W dwudziestolecie Konst. dogm. „Dei Verbum" (1965-1985)*, Ruch Biblijny i Liturgiczny 39(1986)1, 1-4.
2. Chrostowski W., *Biblistyka katolicka w Polsce na progu XX wieku*, [w:] R.E. Brown, J.A. Fitzmyer, R.E. Murphy (red.), W. Chrostowski (red. nauk. wyd. pol.), *Katolicki komentarz biblijny*, Prymasowska Seria Biblijna 17, Warszawa 2004, 1755-1785.
3. Chrostowski W., *U początków tradycji Sympozjów Biblistów Polskich*, [w:] M. S. Wróbel (red.), *Deus meus et omnia. Księga pamiątkowa ku czci o. prof. Hugolina Langkammera OFM w 50. rocznicę święceń kapłańskich*, Lublin 2005, 59-78.
4. Dąbrowski E., *Pismo Święte w duszpasterstwie współczesnym*, Lublin 1958.
5. Filipiak M., *Biblistyka polska w 20 lat po Soborze Watykańskim II*, Euhemer 29(1985)4, 99-105.
6. Frankowski J., *Dzisiejsza biblistyka w Polsce*, Więź 16(1973)9, 14-45.
7. Frankowski J., *Polskie prace biblijne w okresie soborowym i posoborowym*, [w:] *Posoborowe publikacje teologiczne w Polsce*, Warszawa 1969, 61-89.
8. Gryglewicz F., *Pięćdziesiąt lat sekcji biblijnej na KUL*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 15(1968)1, 5-32.
9. Grzybek S., *Współczesna biblistyka polska*, Znak 24/1972, 1373-1380.
10. [KAI] *Ranking polskich przekładów biblijnych*, KAI Biuletyn Prasowy nr 73 z 17.09.1999, 57-58.
11. Łach J., *Le grand domaine de la théologie. L'exégèse*, [w:] A. Bougeois (red.), *La théologie en Pologne d'aujourd'hui*, Paris 1998, 47-54.
12. Mędala S., *A Review of Polish Research on Intertestamental Literature in the Last Ten Years (1985-1995)*, The Qumran Chronicle 6(1996)1-4, 17-38.
13. Rosłon J.W., *Badania nad Starym Testamentem w Polsce po II wojnie światowej*, Collectanea Theologica 52(1982)2, 207-215.

14. Stachowiak L., *Katolicka biblistyka polska w latach 1900-1945*, w: B. Bejze (red.), *W kierunku chrześcijańskiej kultury*, Warszawa 1978, 551-567.
15. Stępień J., *Perspektywy, propozycje, plany biblistyki polskiej* [w:] *Materiały Kongresu Biblijnego w Krakowie 6-8 czerwca 1972*, Kraków 1974.
16. Tronina J., *Dwadzieścia lat Szkoły Biblijnej KUL (1956-1976)*, w: J. Szlaga (red.), *W kręgu Dobrej Nowiny*, Lublin 1984, 245-261.
17. Wojciechowski M., *Bible and Biblical Studies in Poland*, Folia Orientalia 34/1998, 17-22.
18. Wojciechowski M., *Stan kształcenia teologicznego w Polsce*, Więź 42(1999)10, 47-52.
19. Wolniewicz M., *Ośrodki badań i studiów biblijnych w powojennym ćwierćwieczu*, [w:] J. Łach, M. Wolniewicz (red.), *Współczesna biblistyka polska 1945-1970*, Warszawa 1972, 239-248.
20. Z. Ziółkowski, *Biblistyka polska*, Życie i Myśl 22(1972)10, 73-82.